

VAKIFLARIN HUKUK VE TARİH BAKIMINDAN KIYMETİ

ALİ HİMMET BERKİ

Vakfiye vakıf akdinin, daha doğru bir tâbirle vakıf tasarrufunun senet ve hüccetidir ki, vücut bulan vakıf hükmî şahsiyetinin nizamnamesi mesabesindedir. Hadiseler, ihtilâflar vakfiyenin sarahat ve delâletleriyle hallolunur. Sarahat ve ya delâlet olmıyan hususlarda vakfın umumî hükümleri tatbik olunur. İlmî ictihatlardan da istifade olunur.

Vakfiyeler müteaddid fıkralardan teşekkül eder. İlk fıkrada Allaha hamd-ü senâ ve Resûl-i Ekrem'e salât-ü selâmdan sonra hayır ve hanesantın ecir ve sevabı ve bu hususdaki âyet-i celîle ve hadîs-i şerifler yazılır. Bu, Allah'ın ni'metlerine şükür için mukaddime kabûlinden olup, vakfiyenin hukukî bünyesinden değildir. Bundan sonra mahkemeye gelen vâkıfla vakfa muvakkat mütevellî tayin olunan zâtın isim, şöhrat ve mahall-i ikametleri kaydolunur ve vâkıfın takriri aynen zabta geçirilir.

Vâkıfın takriri ekseriyetle, vakfın mahiyetini, vakfın devamı için tahsis olunan para mikdârını, vakfolunan mallar arasında akar varsa bunların mahal, mevki ve hududlarını, vakfın nasıl idâre olunacağını ve vakfın vâridâtının mahal ve suret-i sarfını ve kimlerin mütevellî olacağını, hizmet erbabının ücretlerini ihtiva eder. Nihâyet Hâkim, yapılan vakıf usûl-i meşrûasına muvafık ise vakfın lüzumunu icthad eden müctehitlerin kavlini tercih ile vakfın sıhhat ve lüzûmuna hükmeder. Böylece zabta ve cereyanı hale muvafık olarak vakfiye tanzim olunarak sicile kaydolunduktan sonra Hâkim tarafından mühürlenerek alâ-

kalılara verilir. Bundan sonra ne vâkıf, ne vârisleri bu vakıfdan rücû edemezler. Vakfın lüzum ifâde etmesi müctehitler arasında ihtilâflı olduğundan hâkimden lüzûmuna hüküm alınması rücû olunamamak içindir. Yoksa bir kimse bir vakıf yapıp veya bir vakfiye yazıp işhad eylese muteberdir; yani vakıf vücut bulur. Çünkü İslâm hukukunda akid ve tasarruflar şekle tabi değildir. İrade ızhariyle vücut bulur. Bir de vakıf vasiyet suretiyle olur ki vasiyet eden rücû etmeden vefat ederse vakıf hâkimin hükmüne muhtac olmaksızın lüzum ifâde eder ve bu vasiyet ne suretle ve ne gibi kayıd ve şartlarla vâki olmuş ise öylece tenfiz olunur.

Vakıflar Dergisi'nde intişar eden bir yazıda (*) izah ettiğimiz vechile vakıf, sahih ve gayr-i sahih, yani tahsis olmak üzere iki kısma ayrılır ve bu cihetle vakfiyeler mevzuu itibariyle muhtelif mahiyet arzeder. Şöyle ki: Vakfedilen mallar ya sırf vâkıfın mülküdür veya kısmen mülkü ve kısmen bir kıt'a-i arazinin veya bir mezraanın öşür, harc-ı ferâğ ve intikal gibi menafi-i emiriyesi veya tasarruf hakkı veya yalnız menafi-i emiriye veya tasarruf hakkıdır. Selâtin, Ümera ve Vüzerâ veya Eizze vakıflarının çoğu ikinci ve bazıları üçüncü nevidendir.

Meselâ, Cennetmekân Fâtih Sultan Mehmed ve İkinci Bâyezîd Han Hazarâtının vakfiyelerine bakarsak görürüz ki müessesât-ı hayriyenin idamesi için vakfedilen akarlardan bazıları Müşarün-ileyhlerin mülkü ve bazıları rekabesi dev-

* 5. sayı, s. 9.

lete ait olan toprakların menafi-i emiriyesi veya hukuk-ı tasarrufiyesi veyahut her ikisidir; yani hem menafi-i emiriyeye, hem de hukuk-ı tasarrufiyedir.

Medeni Kanun (madde 74) hükümünce tanzim olunacak tesis (vakıf) senedi vakfiye mâhiyetindedir. Bu senedlerde de vakıf yapanın isim ve hüviyeti ve vakfettiği mallar, maksat ve gaye ve vâkıfın arzu ve şartları ve idâre uzuvları (mütevelli) beyan edilir. Bu sened mahkeme siciline kaydolunur. Kaydolunmadıkça vakıf hükmî şahsiyet iktisâb etmez**.

Zikri geçen 74 üncü maddenin sarahati veçhile Medenî Kanuna göre tesis (vakıf) şekle tâbidir. Resmî senedle veya vasiyet tarikiyle olur. Resmî senet resen tanzim olunan senettir. Vâkıf tarafından yazılıp imzası Noterden tasdik olunan veraka ile vakıf vücud bulmaz. Medenî Kanunda her nerede resmî senet denmiş ise salâhiyetli memur tarafından resen tanzim olunan senettir. Vâkıf tarafından Vasiyet de Kanununun 478 ve müteakip maddelerinde gösterilen şekillerden birine muvafık olmak lâzımdır. Bu şekillerden birine uymıyan vasiyet muteber değildir.

Vakıf ve tesis (vakıf) senedleri, icâbında delil ve hüccet olmak üzere hıfzolunur. Her ikisi de hukukî ve kanûnî vüsûku hâizdir. Vakfiyelerin vüsûk kuvveti esâsât-ı sâbika ve tesis senedlerinin vüsûk derecesi Noter Kanunu ile muayyendir.

Vakfiyeler diğer ilâm ve hüccetler gibi mahkeme sicilinde mukayyed ise mündericâtiyle amel ve hükmolunur. Nitekim mülga Mecellenin 1626 ncı maddesinde «Mücerred vakfiye ile amel olunmaz amma bervech-i bâlâ mevsuk ve mu'temedünbih olan sicill-i mahkemede mukayyed ise ol halde ma'mûlünbih olur.» diye müseccel olan vakfiyelerin mündericâtiyle amel olunacağı tasrih edilmişdi.

Şeyh-ül-İslâm Ebussuud Efendi merhum da Sultân Süleyman'a takdim eylediği marûzâtında "Sakk-i kadîm¹ velev yüz sene veya daha fazla müddet geçmiş olsun gerek mülk ve gerek

vakıf hakkında iki şâhid makamına ka'imdir." demiştir.

Mahkeme sicilinde kaydı bulunamıyan veya sicilleri ziyaa uğrıyan vakfiyelerin sıhhatine kanaat hasıl olursa bunlarla da amel olunmak icâbeder². Fakat sicill-i mahkemede kaydı olmayıp minel kadîm mündericâtiyle amel olunmamış olan ve sıhhatine kanâat hâsil olmıyan vakfiyelerle amel olunmaz.

Vakfiyelerin ihtiva eylediği ibâre ve beyanlar arasında mücmel veya za'fı te'lif yüzünden birbirine uymıyan beyanlar olabilir. Bunlar lisan esaslarına göre tefsir olunur. İmâlî mümkün olmayan lâfızlar terk ve ihmal olunur.

Bir de vakfiye ile Defterhâne kayıtları arasında mugayeret olabilir. Bu takdirde vakfiye ma'mûlünbih ise, yani, ötedenberi bu vakfiye mündericâtiyle amel oluna gelmiş ise vakfiye ile, bilâkis ötedenberi Defterhâne kaydı ile amel olunup vakfiye ile amel olunmamış ise Defterhâne kaydı ile amel olunur.

Meselâ vakfiyede vakfın tevliyeti evlâd ve evlâd-ı evlâda meşrut olduğu yazılı olduğu ve ötedenberi tevliyet hususunda bu kayd ile amel olunduğu halde Defterhâne kaydında yalnız evlâda meşrût vakıf diye yazılı olsa kemâfissâbık vakfiye ile amel olunup tevliyet evlâd-ı evlâda da tevcih olunup tevliyet yalnız vâkıfın evlâdına meşrûttur diye evlâd-i evlâda tevcihden imtinâ olunmaz. Amma ötedenberi Defterhâne kaydı mûcibince yalnız evlâda tevcih yapılmış ise evlâd-ı evlâda tevcih yapılmaz. Hulâsa bu gibi hallerde teâmüle itibar olunur.

** Gerek vakfiyelerde, gerek tesis senetlerinde hayır ve cihet, suret-i idare veya idare uzuvları gösterilmemiş olursa ne yapılacağı «Vakıflar» adlı eserimizin birinci ve ikinci cildinde izâh olunmuştur. Arzu edenlere oraya müracaat etmelerini tavsiye ederiz.

1. Sakk : ilâm ve hüccet demektir. Bir de şeri ve saikin elfaz ve ibaresine sakk ve medlûl ve mazmununa sebki tabir olunur. "Bu ildmın sakk ve sebki muvafıkdır" demek: "ibareler usul-i inşaya ve mazmunu usul-i mahkeme ve şeriyeye muvafıkdır" demek olur.

2. Bir vakfiyedeki mührün o tarihde vakfiyeyi tanzim eden mahkemede hâkim olan zatın mührü olduğu, hüccet ve vakfiyelerde riayet olunan resim ve adete muvafık hususlar mevcut bulunduğu anlaşılırsa bu vakfiyenin sıhhat ve vüsûkunda tereddüd edilmemek icâbeder.

Vakfiyelerin çoğu Vakıflar kütüğünde kayıtlıdır. Evkaf Nezâreti teşkil edilmezden evvel elde mevcut bazı vakfiyeler vakıf işlerine bakan nezâretlerce kütüğe kaydedilmişti. Vakıflar arşivinden edindiğimiz malûmata nazaran 26300 küsur vakfiye ve vakfiyete aid ilâm kaydedilmiş, 1198 vakfiye kanunî şartları hâiz olmadığından kütüğe geçirilmemiştir. Bunlardan arşivde 448 vakfiye aslı vardır ki bunların ekserisi Pâdişahlar, Ümera ve Vüzerâ vakfiyeleridir.

Vakıflar Kanunu ile vakfiyelerin Vakıflar kütüğüne kaydı mecburiyet altına alınmıştır. Müddetinde kaydettirilmeyen vakıfların mazbut vakıflar meyanına alınması Vakıflar Kanununun 36 ncı maddesi iktizâsındandır (Bk. madde 7).

Vakfiyeler, Vakıflar kütüğüne geçirilmek için evvel ve âhır Vakıflar Nizam-nâmesinin 32 nci maddesinde yazılı hususlar tahkik olunarak vüsûku anlaşılacak lâzımdır. Kütükteki kayıtlar mes'ul memurlar tarafından imza edilmiş, kazıntı ve çıkıntı gibi şübhe ve tereddüdü mucib şeylerden hâlî bulunmuş ise aslına mutâbık addolunur ve ledel'icab bu kayıtlara istinad olunabilir.

Vakfiyelerin Vakıflar kütüğüne kaydettirilmesinin mecburiyet altına alınmasında tam bir isabet vardır. Zira vakıf bir taraftan Devlet ve âmme hukukuyla alâkalı olduğu gibi Vakıflar idâresi mülhak vakıflar üzerinde kontrol ve kanun, idâreye tahmil eylediği diğer vazifeleri yapabilmek için mevcut vakıfları bilmeğe ihtiyaç vardır. Aynı zamanda vakfiyelerin kütüğe geçirilmek suretiyle

daha emin resmî bir mahalde muhafazası alâkalıların menfaati icabındandır. İstatistik bakımından ise faidesi aşikârdır.

Vakfiyelerin aslı fedsûdeleşmiş veya bir yangında yanmış veyahud da her hangi bir sebeple zâyi olmuş olabilir. Bu gibi hallerde mahkeme sicillerinden veya varsa Vakıflar kütüğünden bir sûret istihsal olunur. Vakıflar kütüğünde kaydı olup olmadığını anlamak için vâkıfın ismi ve malûm ise vakfiyenin tarihi beyan olunarak vakıflar arşivine müracaat edilir.

Vakfiyelerin tarih bakımından kıymeti :

Târihin bir hayli kaynakları vardır. Bunlar arasında vakfiyeler en mevzûk ve o nisbette kıymetli vesâiktendir. Mahkemelerce tanzim olunmuş olmak itibâriyle bunların mündericâtının hakikat ve nevs-el-emre muhâlif olması muhtemel değildir. Rivâyete ve hele sokak dedikodularına dayanan haberlerin ise kıymeti yoktur.

Müverrih vakfiyelerden, kadîm vakıf eserlerin hangi devre ait olduğu ve mimarî mebânîden o devirde fen ve sanatın ne derecede bulunduğu ve tarihî şahısların kabile ve aileleri ve bunların fakirlik ve hayırseverliği ve adı değişen şehir, kasaba ve köylerin eski adları hakkında malûmat edinir ve hiç tereddüd etmeksizin yeri geldikçe bunları eserine geçirir ve bunlardan başka vakfiyenin yazıldığı tarihte resmî beyan ve üslûba ait fikir edinilir. Bilhassa Selçuklara, Anadolu beylerine ait vakfiyeler tarih bakımından pek kıymetlidir.